

LBRIS

We know
books

Marin TARANGUL

PRIN OCHIUL LUI NICHITA

Ediție îngrijită de Ioan Alexandru TOFAN

Traducere din limba franceză
Gabriela DUDA și Micaela GULEA

Editura JUNIMEA
2025

CUPRINS

Notă asupra ediției.....	5
Ioan-Alexandru Tofan, Cuvânt introductiv „Omul e un accident al luminii”	7
Cuvânt înainte.....	15
I. Poetul	19
Mărturii.....	28
II. Poezia	61
III. Lumina.....	81
I. Moarte și naștere	81
II. Unitatea desfășurată.....	98
III. Creație artistică și artificiu estetic.....	111
IV. Necuvintele.....	118
V. Pre existență.....	138
VI. Elanul nelimitat	172
VII. A deveni orice	191
IV. Ciclul tragic.....	221
I. Ruptura tragică.....	221
II. Iluzia.....	240
III. Ospățul.....	272

I. POETUL

Rar se întâmplă ca după câteva ore petrecute cu un poet să-ți dai seama că e vorba de un poet, afară doar dacă nu ți-o va spune chiar el. Căci în zilele noastre poetul seamănă mai mult cu un funcționar de bancă. Asta nu înseamnă defel că funcționarul a dobândit un aspect poetic, ci pune în discuție destinul însuși al poeziei. Cum am putea, oare, în acest caz, să ne dăm seama că ne aflăm în fața unui poet adevărat? Pur și simplu datorită poeziei emanând din ființa sa, ce nu trebuie privită ca un spectru vizitând lumea, ci ca o ființă vie a cărei iscusință mlădiează realul aidoma unui arc cu săgeți, gata să străpungă imaginarul. Poetul dezvăluie imaginarul ca substanță activă a vieții noastre. Căci a asculta viața înseamnă, în fond, a o retrăi închipuindu-ne-o altminteri decât a fost trăită: a o retrăi ca și cum ar ieși dintr-un trecut al memoriei noastre, de altă natură decât cel trăit. Un trecut golit de istoria evenimentială, un trecut devenit întrucâtva „peisajul” care ascunde natura ideală a actelor noastre: ca și când ai auzi freamătul adânc al unei păduri ai cărei copaci sunt nevăzuți. Este vorba, ca să spunem așa, de un trecut „fluid”, și nu de un trecut „solid”. Ceea ce evocăm în amintirile noastre nu este un trecut încremenit, ci un trecut în care memoria noastră îmbrățișează un orizont, unde respiră, fără chip, proporțiile tainice ale vieții. Acest trecut nu ține de o succesiune de momente, ci de o memorie care contopește, de un fond care se con-topește în sine pentru a se ivi parcă dindărăt și dincolo de orice eveniment concret. Or, poetul, cel adevărat, face să reapară trecutul, așa încât acesta să cuprindă vestirea tainică a viitorului. Astfel, ceea ce este în urmă se arată în față. Ceea ce vrea să spună că poetul ne restituie ce este veșnic în viața noastră. Poetul deschide acel drum, unde eternul se preschimbă în concretul imaginarului nostru. Și ce altceva ar fi eternul dacă nu forța de a ni-l închipui? Asta este lucrarea poetului, mai cinstită decât cea a profetului, a ascetului, a politicianului sau a

filosofului care, cu toții, pretind că nu au de-a face cu imaginarul. Poetul știe și își asumă faptul că imaginarul este imaginar: el plătește pentru asta toată viața. Și tot pentru asta poetul este adevăratul martor al imaginarului. Nichita Stănescu face parte dintre aleși, iar viața ca și opera lui au stat mărturie într-un chip tulburător.

Există însă o condiție, aș spune chiar o condiție poetică, a imaginarului: aceea de a avea impact asupra realului. Pentru asta trebuie să discernem orizontul unei duble perspective: pe de o parte, realul se cufundă în imaginar și, pe de alta, acesta din urmă își trage realitatea din real. Realitatea imaginarului ține de capacitatea de a-și închipui realitatea ca pe o lume: nu ar exista o concepție a realității dacă nu ar exista imaginație în stare să o conceapă. Aceasta cere o forță deosebită care trebuie să-și găsească undeva obârșia, și anume în spiritul poetic însuși. Acesta este cel care are putința de a concepe imaginarul sub formă de realitate: o concepție lipsită de imaginarul poetic nu ar putea fi decât o concepție seacă, o rețea goală, o operație de calcul, un schelet fără carne, pe scurt o realitate construită și nu o realitate zămislită. De altfel, primele proiecte ale unei concepții despre lume ne-au venit prin poezie. Filosofia nu a fost decât rezultatul ei. Dar cum se exprimă forța spiritului poetic? Mai întâi, această forță va deveni treptat conștientă că este o forță producătoare, în stare să lărgescă lumea, imaginându-i realitatea. Ea devine, atunci, conștiință poetică. Iar aceasta, când este cuprinsă de tensiunea rezultată din unirea realului cu imaginarul, se concentrează ca într-un izvor ce trebuie să se manifeste și o va face sub forma unui centru de irupție, chiar acel centru în care imaginarul irupe în real. Totuși această irupție trebuie să rămână latentă, ea nu va putea țâșni cu toată forța, căci, pe de o parte, poarta expresiei este îngustată, neputând exprima totul deodată și, pe de alta, ea este nehotărâtă în ceea ce privește forma în care se va rosti. Asta întârzie irupția, îi potolește forța și face din centrul ei un rezervor: aici forța de irupție se transformă în energie de iradiere. Sub această ultimă formă, realul și imaginarul se confundă într-atât, încât tot ce este pur și simplu real nu mai este astfel, devenind, dimpotrivă, puternic impregnat de imaginar. Nu mai există tensiune

LIBRIS | We know books

conflictuală între real și imaginar, ci o unire a lor: unul se prelungește firesc în celălalt, astfel încât realitatea lor să se poată întrupa în expresie. Limitele se topesc și gestul expresiv decurge din această fuziune: energia conștiinței poetice se afirmă ca poetică a expresiei. Astfel expresia și sursa ei creatoare se reconciliază în actul îmbrățișării lor reciproce, iar poezia se naște atotputernic ca un dar al acestei rodnice întâlniri, care reprezintă, totodată o eliberare.

Nu e mai puțin adevărat că în ceea ce privește creația vom avea întotdeauna de a face cu o tensiune care opune (și care, în același timp, leagă) expresia de izvorul ei. Acordul lor, dar și supunerea lor reciprocă reprezintă victoria spiritului creator. Această tensiune se manifestă și ca distanțare. În ceea ce o privește pe aceasta, interesul nostru se va îndrepta acum spre aspectul ei exterior, și anume ființa poetului ca realitate socială.

În ce fel diferă din punct de vedere artistic viața poetului de viața celorlalți? Avem despre poet o imagine livrescă: ne place să-l vedem cufundându-se în singurătate sau având o fire care îl izolează de lumea semenilor: de aceea se cuvine ca poetul să-și dobândească statutul de fire romantică. Deși din nefericire depășit – căci e păcat să nu ni-l închipuim astfel –, acest portret al poetului rămâne totuși elocvent: ne așteptăm ca poetul să nu aparțină muritorilor de rând, iar aceasta pledează în favoarea demnității pe care o acordăm poeziei. Dar aceasta face de asemenea dovada distanțării despre care a fost vorba între expresie și izvorul ei: din punct de vedere social ea se traduce prin distanțarea cu care este confruntat poetul, între aparența normală, căreia poetul ca ființă vie nu i se poate sustrage, și destinul deosebit pe care i-l pretindem. Astfel, poetul e tras de două direcții, destul de imprecise și totuși active: cea de a face parte din lumea obișnuită și, în același timp, cea de a face parte din lumea neobișnuită.

Cum poți fi în același timp obișnuit și neobișnuit? Această întrebare pare a nu avea răspuns. Și totuși răspunsul e simplu: poți fi astfel pur și simplu pentru că acest lucru există și e chiar lipsit de excepție: omul cel mai mărginit nu trăiește fără a avea, măcar o dată în viață, experiența extraordinarului, tot așa cum omul cel mai extraordinar este obligat să trăiască o viață

obișnuită. Nimeni nu poate trăi fără încetare extraordinarul, acesta e motivul pentru care poartă numele de extraordinar. Totuși, pentru cel obișnuit, extraordinarul irumpe în viața lui, ca și când acesta nu i-ar aparține. Dimpotrivă, pentru cel ieșit din comun obișnuitul este considerat ca și când nu i-ar aparține. Și pentru că așa stau lucrurile, extraordinarul își reînnoiește chipul în care se oferă, din moment ce este recunoscut și căutat ca atare. Aici este vorba de o diferență de destin: acolo unde obișnuitul este preponderent, destinul este și el obișnuit, iar acolo unde preponderent este extraordinarul, destinul își multiplică excepțiile. Or există două feluri de extraordinar: cel căutat prin acțiune și cel căutat prin spirit. Cel de-al doilea este întotdeauna un fapt interior. De acesta ține creația. Iar destinul extraordinar al unui poet este, între toate formele de creație, cel mai ascuns: poetul poate ascunde faptele extraordinare ale destinului său sub aparența extraordinară cea mai umilă: căci, având simțul cuvântului, el știe să glorifice, între toate, tainele tăcerii. Astfel extraordinarul vieții sale este și el tăcut. Există totuși cazuri foarte rare în care tăcerea interioară admite, paradoxal, să se lase însoțită de o bogată manifestare exterioară. Nichita Stănescu era dintre cei la care acțiunea se însoțește cu spiritul într-o uniune extraordinară.

A spune, cum am făcut-o, că imaginarul are impact asupra realului poate părea ciudat, pentru că nu este pe deplin evident că lucrurile stau așa. Să spunem atunci că, dimpotrivă, este cât se poate de firesc să fie așa. Dintr-o dată ne simțim aproape ușurați și gata să acceptăm această afirmație: în asta stă capcana și forța cuvintelor, forța care închipuie realitatea acestora. Căci este pe cât de ciudat, pe atât de normal ca imaginarul să aibă un impact asupra realului. Tot ceea ce înconjoară pe omul zilelor noastre, fiind făcut de el, apare ca normal. Cu toate acestea, dat fiind vidul punctului de plecare, este foarte ciudat că omul a putut să construiască o lume a sa. Și asta este tot lucrarea imaginației. În același mod, calificând asta drept „ciudat” și „normal”, se folosesc cuvinte care sunt produsul unui sens, tocmai al unui sens imaginar, de vreme ce acesta din urmă se configurează în mintea noastră potrivit capacității pe care o avem de a face să corespundă ceva acestui sens. Astfel, imaginarul însuși corespunde întotdeauna la

ceva, iar acel ceva este chiar realul. Prin urmare, este deopotrivă firesc și normal să afirmăm că realul e cel care face posibil imaginarul și că, astfel, între cei doi există un fel de „complot” ce conduce la lărgirea lumii. Pentru acest „complot”, omul, el singur, este răspunzător, ceea ce înseamnă că imaginarul reprezintă acel accident al lumii care a făcut posibil omul: căci înainte ca omul să fie om, nu exista decât realitatea, acea realitate firească din care lipsea imaginația omului. Omul îi va adăuga acesteia lumea lui (unealta, adăpostul, casa, satul, cetatea, pădurea, societatea) care devine la rândul ei reală, fiind concretă. Astfel lumea a ajuns să fie lărgită, iar realitatea îmbogățită. Or, acest „complot” al realului cu imaginarul este simetric cu modul în care obișnuitul se însoțește cu extraordinarul: cel comun „completează” cu cel ieșit din comun. Și undeva, cu sfinșenie, lucrează un spirit poetic: ca și când poezia nu ar fi rezervată doar poeților, ci e un dat al speciei, care a devenit specie, pentru că celula ei genetică a alesese o cale pe care celulele celorlalte specii nu și-ar putea-o „imagina”.

Dar dacă specia s-a desprins de celelalte specii și dacă acest lucru se datorează mult imaginației, nu este normal ca indivizii cu imaginație mai bogată decât a celorlalți să se desprindă în interiorul speciei de semenii lor? Iar această desprindere a indivizilor de obișnuitul speciei se înfăptuiește chiar în sensul individului: nu orice om cu imaginație bogată seamănă cu cei care posedă o aceeași bogăție a imaginației, așa cum se întâmplă la unii dintre cei obișnuiți: în timp ce pentru aceștia din urmă imaginația are ceva obișnuit, pentru primii fiecare imaginație merge pe drumul ei și dictează o viață în consecință. Pe de o parte, obișnuitul comun se grupează ținând seama de ceea ce este obișnuit, pe de alta, neobișnuitul își împrăștie reprezentanții pe o traiectorie proprie fiecăruia dintre ei: astfel numărul celor neobișnuiți va fi pentru fiecare caz o ieșire extraordinară și singulară din obișnuit.

Prin ce se deosebește viața unui poet de celelalte vieți? Să convenim de la început că ea se deosebește de viața celor obișnuiți. Dar prin ce se deosebește ea de celelalte vieți care țin deopotrivă de imaginație? Vom face, pentru moment, o distincție nu între mai multe cazuri, ci în mod diferit în fiecare

caz, considerându-l pe acesta distinct în sine. Prin asta poetul este asemeni oricărui artist. Dar această egalitate nu se întemeiază pe elemente asemănătoare, căci ea dezvăluie în fond inegalitatea tuturor acestor egali, și anume tocmai ce este excepțional, diferit în fiecare din ei. Să spunem deci că viața poetului este diferită, întrucât este unică. Asta înseamnă că ea este diferită de celelalte vieți, pur și simplu pentru că este diferită și nu se constituie la plural; iar asta fără a căuta diferența. Dar am ajuns deja la ceva foarte important: căci, dacă este diferită prin ea însăși, nevrând să obțină vreo diferențiere în comparație cu celelalte, înseamnă că viața poetului este alcătuită în acest chip, adică *ea are un destin*. Or, acest destin trebuie nu numai respectat, ci și împlinit, altfel nu te mai supui propriei tale naturi: aceea care te face să fii ceea ce ești, fără a dori să fii altfel decât ceilalți. Aceasta înseamnă ca ești neobișnuit fără a vrea totuși să ieși din obișnuit: ești în afara acestuia ca printr-o fatalitate, în virtutea căreia te vezi ocupând în viață un loc ce nu corespunde la nici un altul. Prin urmare, acest loc nu ia locul nimănui, neobișnuitul poetului nu contrazice obișnuitul celorlalți. Aceste două categorii pot conviețui la nevoie sub același acoperiș, fără a conviețui sub același semn al destinului. Nu numai că excepția care este poetul nu-i contrazice pe ceilalți, dar îi poate ajuta să iasă din obișnuit, să lărgescă lumea obișnuitului și, astfel, poate să le dea acestora din urmă șansa de a trăi extraordinarul, de a-l prețui și, la limită, chiar șansa (dacă asta înseamnă șansă) de a putea banaliza extraordinarul.

Ne-am putea totuși întreba iarăși de ce el, poetul, ar fi privilegiatul imaginarului și nu, de exemplu, pictorul care are de-a face chiar cu imaginea. Dacă putem invoca statistica: în calitatea lui de creator de imagini, poetul îl depășește mult pe pictor. Și e firesc să fie așa, întrucât la poet imaginea se mișcă, iar această mișcare reprezintă chiar povestea lui: imaginarul este deci mai viu în destinul unui poet. Din această pricină, poetul e un etalon pentru ce este neobișnuit în artă. Iar atunci când Platon critică arta, o face în primul rând referindu-se la poeți.

Astfel poetul este exemplarul de referință pentru neobișnuitul unei vieți. Dacă imaginarul aspiră la unicitate,

URRIS | We know books

poetul este cel care întrupează în cel mai înalt grad o asemenea tentativă. Deci a spune că poetul nu duce viața celor obișnuiți înseamnă că această viață este diferită nu pentru că ea dorește să se îndepărteze de obișnuit, ci pentru că este o viață, care își aparține sieși.

Mai degrabă cel obișnuit se îndepărtează de cutezanța pe care viața însăși o dovedește: căci omul obișnuit nu trăiește raportându-se la sine, ci întotdeauna în funcție de ceilalți cu care împarte tocmai obișnuitul din viață, deci nu cutezanța, ci inerția acesteia. Poetul își aparține sieși: întrucât trăiește din unicitate – pe care o poate extrage chiar din viața obișnuită –, el deține arta de a-și retrăi propria viață, de a-și extrage prezentul din imaginarul cel mai rodnic al trecutului său, de a simți, astfel, din punct de vedere artistic că viața lui îi aparține și că nu e comună cu a celorlalți. De fapt, a-ți aparține astfel încât să nu trăiești decât propria ta viață înseamnă deja să trăiești poetic. Prin aceasta, Nichita Stănescu a fost o dată mai mult poetul vieții sale.

Poetul are înfățișarea unui izolat, doar pentru că viața sa deține forța unui destin. El nu este lipsit de obișnuitul vieții, ci dimpotrivă, îl poate ridica pe acesta la rangul de conduită ieșită din comun: căci fiind supus obișnuitului poetul face dintr-o asemenea supunere o cucerire în folosul extraordinarului. Astfel, el provoacă, în gestul obișnuitului, apariția a ceva ascuns, a ceva care face ca obișnuitul să vibreze în fața dimensiunii unei libertăți interioare de care se teme. Din această perspectivă, poetul întruchipează conștiința curajului de care este în stare un popor: nu curajul acțiunii, ci acela al spiritului. Astfel, poetul se însoțește cu obișnuitul nu ca atare, ci pentru a-l face pe acesta să se întoarcă spre imaginar ca să lărgească lumea. Or, a lărghi lumea implică și lărgirea obișnuitului, chiar în pofida lui; căci există întotdeauna acea zonă nedeslușită, unde nu știi prea bine cum se desparte obișnuitul de neobișnuit: acea zonă îngăduie ca obișnuitul și neobișnuitul să sufere o contaminare reciprocă, un fel de juxtapunere a două destine care nu se pot ignora. Astfel, obișnuitul întâlnește el însuși, tatonând, neobișnuitul și uneori, i se întâmplă chiar să aibă revelația simplității extraordinarului. Asta dovedește că obișnuitul resimte o adevărată nevoie de poezie. Nichita Stănescu a fost

un grozav mesager al acesteia: el a scos obișnuitul din țâțâni ca să-l așeze în fața porților deschise ale imaginarului.

Dar el a făcut mai mult decât atât: a fost mesagerul imaginarului chiar și în raport cu alți poeți; iar în privința asta Stănescu a realizat o frumoasă faptă de vitejie: a scos din țâțâni în mod poetic poezia însăși. Poeții și singuri constituie o armată, care este foarte diversă: luptători de paradă, magazioneri, mercenari și câțiva buni soldați. Această armată e numeroasă și există de la începuturile societății omenești. Dar pentru ca această armată să existe trebuie să existe un cuceritor, un deschizător de drumuri, care să știe să vadă câmpurile de luptă mult înainte de a le călca în picioare. Iar aceasta înseamnă, mai ales, să fii în stare să vezi, dincolo de orice dușman, un pământ necunoscut ce se cere descoperit și ridicat la rangul de imperiu.

Nichita Stănescu este între poeți un asemenea erou.

13 decembrie 1983. La ora două, după miezul nopții, Nichita Stănescu moare. Nu și-a petrecut decât ultimele două ore la spital, unde fusese adus de urgență. A refuzat să se lungească. Ținea cu fermitate să rămână în picioare. Poziție de om viu, atât timp cât viața mai dăinuia în ființa lui. Nichita Stănescu a murit pentru că era muritor și o știa atât de bine încât își făcuse din asta o știință.

Unui foarte apropiat prieten, poet și numismat ca și el, Stănescu îi spunea în 1981: „Monedele astea de le frecăm noi, pieriți, nu din morminte au fost scoase? [...] Ei, nu înțelegi că trebuie refăcut circuitul? [...] Eu vreau să fiu pus în raclă cu o tetradrahmă Alexandros în mâna dreaptă și cu o drahmă în stânga”¹.

Cu douăzeci de ani mai înainte, Stănescu îl obliga pe același prieten să facă acest „straniu jurământ”: „Să ne promitem că nu vom vorbi unul la moartea celuilalt!”². Cele două dorințe i-au fost împlinite.

La cutremurul de pământ din 1977, Stănescu se reculegea înaintea mormântului unui prieten, pierit sub dărâmturi, cu aceste cuvinte: „Pe curând, prietene!”³.

Nichita Stănescu era, de mult timp, pregătit să moară. În fața unei mulțimi tăcute, va fi înmormântat pe 15 decembrie, într-o foarte friguroasă zi de iarnă. Astfel, el a întâlnit sub

UBRIS | We know books
pământ frigul pe care l-a simțit și deasupra. Acoperind cu glasul lui șuieratul vântului înțepător, poetul Ioan Alexandru recită tulburător *A opta elegie, hiperboreana*, din care reproducem începutul:

*Ea mi-a spus atunci, văzând lucrurile fixe
ale alcătuirii mele:*

*Aș vrea să fugim în Hiperboreea
și să te las viu,
asemenea cerboaiței, pe zăpadă,
în timp ce aleargă și urlă
cu sunete lungi atârinate de stelele nopții.*

*La frig cu noi și la gheață!
Îmi voi dezbrăca trupul
și voi plonja în ape, cu sufletul neapărat,
luându-și drept limită
animalele mării.*

*Oceanul va crește, desigur, va crește
până când fiecare moleculă a lui
cât un ochi de cerb va fi,
sau
cu mult mai mare,
cât un trup de balenă va fi.*

*Voi plonja într-o astfel de apă mărită,
izbindu-mă de brownienele privești
într-o mișcare de spor, disperată,
voi face zigzaguri: lovită
de mari, întunecate, reci molecule,
adeptele lui Hercule⁴.*

A-l evoca pe Nichita Stănescu înseamnă a evoca un personaj. Viața lui nu conține fapte deosebite, pentru că el însuși era, de fiecare dată, o deosebită prezență. Iar această prezență era un spectacol, unul mare. Nichita Stănescu a fost personajul propriului său spectacol.

Un poet cunoscut, care a fost și a rămas prietenul său credincios, spune că Stănescu era un „om spectacol”⁵. Spectacolul „omului-spectacol” era într-atât de impresionant, încât un alt prieten al poetului, el însuși poet foarte cunoscut, a fost nevoit să fugă ca să supraviețuiască și să poată evolua de unul singur, evitând astfel dominația fascinantă pe care Stănescu o exercita asupra lui. Iată ce spune acesta: „În ultimii ani, Nichita Stănescu era un astru în plină implozie; ca să nu te prăbușești în câmpul lui de cădere gravitațională trebuia să ai viteza luminii [...]. Nu știu cum vor fi gândit cei ce-l vizitau des în ultima perioadă – erau atâția împrejuru-i încât, literalmente, nu mai puteau comunica cu el – știu doar că atunci când am crezut că nu mai pot avea «reacție gravitațională» față de capcana geniului lui Nichita, am căutat să mă apăr, poate spre mâhnirea lui, și mărturisesc astăzi, și a mea. Totuși, altfel nu se putea”⁶.

Același poet continuă, aducând un omagiu înaltei combustii creatoare al cărei subiect era Stănescu: „Viteza de «elaborare» a gândului poetic la Nichita Stănescu era instantanee, fulgerătoare. Poate de aceea, în ultima vreme, devenise «lent vorbitor», pentru că pentru poetul care ajunsese să scrie aproape vorbind cuvintele încerca să mai potolească galopul ideilor, pentru a le putea stăpâni. Nichita nu era ceea ce se chema un poet «spontan», dar, așa cum am spus, viteza de elaborare a ideilor sale era aproape instantanee; de aceea putea să «șamanizeze» în orice loc, chiar și în lipsa colii albe și a mesei de scris. Cei care nu l-au cunoscut nu vor avea cum să-și închipuie cum un om putea rosti pur și simplu atât de extraordinar. Părea că retina lui, așa ca aceea a «omului fantă» din *Elegiile* sale, e direct lipită de retina lucrurilor și de aceea se